

Patrick Kingsley
Nová Odysea

Příběh evropské uprchlické krize

Copyright © The Guardian, 2016

Translation © Dominika Křesťanová, 2016

ISBN 978-80-7473-519-6

Ve tmě daleko na moři Hášim aš-Šaukí svoje sousedy nevidí, ale slyší jejich křik. Částečně za to může on sám. Jsou to dvě Afričanky – možná ze Somálska, ale na vyptávání teď není vhodná chvíle – a Hášim na nich leží na břiše s rozpraženými rukama. Lokty a koleny se zarývá do jejich údů. Chtějí, aby někam uhnul, teď hned, a on by také rád. Ale nejde to – na něj je navaleno několik dalších lidí a na nich dost možná ještě jedna vrstva. Na dřevěné loďce se tísní desítky lidí. Kdo se pokusí pohnout, toho vrátí na místo kopanec od pašeráka. Nikdo nestojí o to, aby se přetížená loď převrátila a potopila.

Může být něco kolem jedenácté v noci, ale s jistotou to Hášim neví. Ztrácí pojem o čase, o místě. Někdy během večera ho i s jeho nynějšími společníky nahnali z pláže na nejsevernějším výběžku Egypta do téhle lodičky. Teď se loď pohupuje kdesi v jihovýchodní části Středoziemního moře, neznámo kde, v neproniknutelné tmě s ní pohazují vlny a cestující křičí.

Někteří volají arabsky, někteří jinými jazyky. Jsou tu lidé z celé Afriky, z celého Blízkého východu. Jsou tu Palestinci, Súdanci, Somálci. A Syřané, jako Hášim. Chtějí se dostat do severní Evropy: do Švédska, do Německa, kamkoli, kde jsou vyhlídky do budoucnosti lepší než v jejich zničené vlasti. To pro tuhle neurčitou naději riskují cestu lodí na italské pobřeží. Když půjde všechno hladce, měli by za pět šest dnů být v Itálii. Momentálně ale Hášim netuší, jestli přečká tuhle noc. Jestli ji přečká vůbec někdo.

Uplyne hodina. Dojedou k jiné lodi, o něco větší, a pak k další, ještě větší. U každého nového plavidla je pašeráci přehazují přes zábradlí jako pytle brambor. Místa teď mají o něco víc, ale jsou naskrz promočení. K prvnímu člunu se museli přebrodit vlnami a druhá loď byla plná vody. V promáčených šatech se třesou zimou. A zvracejí. Osoba namáčkнутá na jeho levý bok pozvrací Hášima od hlavy k patě. A jemu nezbyde než to nadělení poslat dál, a ohodí člověka po své pravici. Pak zvedne hlavu a uvědomí si, že jsou na tom všichni stejně; všichni mají šaty potřísněné cizími zvrátky. Aby mohli vyklopit obsah žaludku na kolegy utečence, zaplatili každý přes 2000 amerických dolarů. „Hotový blinkací večírek,“ napadne Hášima.

— — —

Snad nejbizarnější na celém výjevu je ovšem to, jak rychle zevšedněl. Svět je v současné době svědkem největší vlny masové migrace od druhé světové války – a její nejdramatičtější projev se odehrává právě ve Středozezemním moři. V letech 2014 a 2015 se na netěsnících člunech, jako je tento, přepravilo přes Středozezemní moře kolem 1 200 000 osob.¹ Podle odhadů Evropské unie se v letech 2016 až 2018 vydají v jejich stopách více než tři miliony dalších lidí, protože občanské boje v Sýrii, Afghánistánu a Iráku vyhánějí do Evropy dosud nepoznané množství osob. Po řadu let nesly břemeno globální uprchlické krize převážně rozvojové země – podle statistiky OSN v nich žije 86 % uprchlíků. Teď se ovšem krize začíná bezprostředně dotýkat i Evropy.

Migrace do Evropy rozhodně není žádný nový jev. Afričtí běženci se už dlouho pokoušejí dostat se z Maroka do Španělska nebo ze Senegalu na Kanárské ostrovy. Libye, Turec-

ko a Egypt jsou už dávno odrazovým můstkem pro lidi, kteří by se rádi dostali do Itálie, Řecka nebo Bulharska. Nikdy dřív ale utečenci nepřicházeli v tak obrovském počtu.

Na začátku, v roce 2014, tvořili předvoj převážně Syřané, Eritrejci a Afričané ze subsaharských oblastí. Plavili se tehdy převážně z Libye (kde se v důsledku Arabského jara rozpadl dosavadní řád) a v menší míře z Egypta do Itálie. V roce 2014 přišlo do Itálie 170 000 osob, téměř trojnásobek dosavadního rekordu.² V roce 2015 zůstával počet subsaharských utečenců plavících se z Libye a Egypta na rekordní úrovni z předchozího léta. V témže roce ale zamíchalo kartami Řecko, které se stalo nejoblíbenější branou do Evropy a Itálii předstihlo. Změna vízové politiky pro syrské utečence znamenala, že už se nemohli dostat do severní Afriky tak snadno, a vzhledem k válce v Libyi ani nechtěli. Začali tedy masově odplouvat z Turecka na řecké ostrovy a s nimi volili tuto cestu i emigranti z Afghánistánu a Iráku, kde byla situace čím dál nejistější. Maličké ostrůvky, které donedávna sloužily jako ospalá dovolenková útočiště na samém krajíčku Egejského moře, se ze dne na den změnilý v Ground Zero blízkovýchodní uprchlické krize. Řekové, už teď bojující s hospodářským propadem, nebyli na nic takového připraveni.

Problém, až dosud omezený jen na západní Evropu, znenadání zasáhl i východní Evropu. V roce 2015 odplulo z tureckých břehů více než 850 000 utečenců³ – a drtivá většina pokračovala přes Balkán na sever, v naději, že v severní Evropě najdou bezpečí a stabilitu. Maďarsko, kde ještě před pěti lety překročilo jižní hranici pouhých 2 400 utečenců⁴, se najednou muselo vypořádat se stonásobkem toho počtu. Maďarská vláda nakonec postavila na jihu země plot. Když lidé začali proudit po nové trase do Chorvatska, postavili Maďaři na hranici s Chorvatskem další zábranu.

Zbytek Evropské unie krize rozdělila v přenesenějším smyslu. Itálie a Řecko neviděly důvod, proč by se měly s tak obrovskou vlnou přistěhovalců vypořádávat samy, a pokoušely se řadou způsobů zbytek Evropy přimět, aby přijaly na řešení svůj podíl. Zpočátku Italové a Řekové prostě posílali se spikleneckým mrknutím většinu utečenců dál, místo aby osádku každého člunu vybízeli k setrvání na italské nebo řecké půdě, jak stanovují pravidla Evropské unie zakotvená v Dublinských úmluvách. Pak se pokusily u vyjednávacího stolu přesvědčit svoje sousedy, aby migranty dobrovolně přijímali. Ani po měsících nekonečných a neplodných konferencí a summitů však většina evropských zemí nebyla ochotná ulehčit Řecku a Itálii o větší než symbolický počet běženců. Na podzim evropské vlády konečně dospěly k dohodě, podle níž se nárazníkovým státům uleví o 120 000 uprchlíků, které si mezi sebou rozdělí zbytek kontinentu. Podle bruselských úředníků šlo o malé vítězství a důležitý precedent. Ve skutečnosti to ale byl výsledek velice chabý. Dotyčných 120 000 tvořilo přibližně devítinu celkového počtu osob, které přišly do Itálie a Řecka v roce 2015⁵, a takzvaná dohoda tudíž nedávala skoro žádný smysl. Jeden z klíčových principů, na kterých byla založena Evropská unie – solidarita mezi členskými státy –, jako by se někam vytratil.

S postupem roku další a další státy vztyčovaly hraniční ploty, aby odklonily proud utečenců, a některé hrozily úplným uzavřením hranic. Tímto přístupem ohrožily další z ústředních hodnot Evropské unie, totiž koncept volného pohybu mezi zeměmi na evropském kontinentu, princip, který byl s velkou slávou zpečetěn roku 1985 Schengenskou dohodou a který dodnes vnímáme jako jeden z největších přínosů tohoto celoevropského projektu. Spolu se současně dopadajícími důsledky řeckého hospodářského propadu se

migrační krize stala jednou z největších hrozeb soudržnosti Evropské unie, jaké od svého založení čelila.

Zároveň to byla hrozba naprosto zbytečná. Uprchlíká krize je svým způsobem zavádějící název. Krize to skutečně je, to ano, ale nezpůsobili ji ani tak sami uprchlíci jako naše reakce na ně. Číslo 850 000 zní jako značný počet – a z hlediska historické migrace do Evropy opravdu je velké. Ale představuje jen asi 0,2% celkové populace EU, jež činí přibližně 500 000 000 obyvatel, tedy příliv, který by nejbohatší kontinent na světě zvládl bez potíží absorbovat, pokud by – což je ovšem podmínka – se k němu patřičně přistupovalo. Existují země, jejichž sociální infrastruktura je v důsledku uprchlické krize na hranici kolapsu – ale většina z nich není v Evropě. Nejnapadnějším příkladem je Libanon, který v roce 2015 poskytoval útočiště necelému 1 200 000 Syřanů, ačkoli celková populace země činí přibližně 4,5 milionu.⁶ Jeden uprchlík na pět obyvatel – poměr, který měl evropské představitele hluboce zahanbovat.

Bohužel se zahanbit nenechali. Místo toho hlava nehlava vymýšleli opatření, která by krizi na moři naoko vyřešila, ale ve skutečnosti nepřišli s ničím, co by ji pomohlo lépe zvládat. Ukončili rozsáhlé záchranné operace na jihu Středozemního moře s argumentem, že právě kvůli nim riskuje tolik lidí cestu po vodě. Pak je znovu zavedli, neboť se ukázalo, že proud uprchlíků se tím nijak nezmenšil. Vzápětí přišli s nedomyšleným vojenským plánem na využití válečného loďstva proti libyjským pašerákům. Ani ten nemohl skončit jinak než fiaskem.

V žádném ze svých zoufalých plánů nevzali politikové na vědomí jednu zásadní skutečnost, totiž že lidé budou přicházet dál, ať vítání nebo nevítání, a nepochopili tudíž, že neexistuje žádný jednoduchý způsob, jak migrační trasy

zablokovat, lze na ně jen lépe dohlížet. Kdyby vytvořili organizovaný systém masového přesídlování z Blízkého východu, a kdyby se jim ho povedlo urychleně zavést, mohlo se Evropě povést ty nejchaotičtější projevy krize zvládnout. Díky tomuto systému by mnoho migrantů zůstalo prozatím na Blízkém východě a spolehli se raději na formální postup řízeného přesídlování. Evropa by pak na oplátku získala možnost vypořádat se s jejich příchodem mnohem metodičtěji. Také Turecko by pak možná dělalo víc pro to, aby lidem zabránilo odplouvat z jeho břehů – jednak lepší ochranou hranic a za druhé pracovním povolením pro migranty.* Za celý rok 2015 ale nebyl přijat žádný podobný plán a statisícům lidí tak nezbývalo než využít jedinou možnost, která se nabízela: přeplavit se do Řecka na vlastní pěst. Byla to naprostá bouře, ve které uprchlíci neměli důvod zůstat na místě, země Blízkého východu neměly důvod bránit jim v odchodu a Evropa neměla prostředky, jak jim zahradit cestu.

Všeobecný zmatek se ještě prohloubil v důsledku pařížských útoků z listopadu 2015. Ukázalo se, že dva z devíti útočníků pravděpodobně přicestovali do Řecka před měsícem na člunu plném uprchlíků. Někteří komentátoři a politikové propadli panice a začali volat po okamžitém a úplném uzavření všech přístupových cest, protože příchod uprchlíků ohrožuje celý kontinent. Jejich paranoidní reakce byla pochopitelná a dala se očekávat, ale zároveň postrádala veškerou logiku. V první řadě to byla přesně taková reakce, jakou teroristé hodlali vyvolat: konečný „důkaz“ morálního rozkladu Západu a pádný argument, který mohl ISIS využít při náboru. Za druhé: i kdyby se Evropa rozhodla zvednout padací most, nepodařilo se jí to v minulosti a neměla pro to

* V lednu 2016 Turecko konečně povolilo Syřanům žádat o pracovní povolení.

účinnější prostředky ani dnes. Evropa není Austrálie, země, která – ať o tom soudíme cokoli – dokázala „čluny zastavit“. Austrálie a Indonésie jsou od sebe vzdálené stovky kilometrů; východní břehy Evropy leží jen nějakých devět deset kilometrů od Turecka.

Ve chvíli, kdy do Řecka přicházejí tisíce lidí bez dokladů, jsou obavy z bezpečnostních rizik namístě. Jediný způsob, jak tyto obavy zmírnit, by ovšem z výše uvedených důvodů byl zajistit velkému počtu těchto osob legální a kontrolovaný vstup. Byl by to krok, který by snížil proud uprchlíků směřující přes Egejské moře, a umožnil tím pádem snadnější kontrolu a monitorování všech, kdo do Evropy přicházejí. Nikdo ale nedokázal dohlédnout tak daleko. Místo toho se strach ze společenského rozkladu stal záminkou pro naprostou nečinnost – strach, který se stal vlastním sebenaplňujícím proroctvím.

A zatímco Evropa rozpačitě přešlapovala, přes moře putovaly další, rekordní počty uprchlíků – a v rekordním počtu také umírali. Jen aby se dostali ke člunu, musela většina z nich podstoupit cestu, kterou můžeme právem nazývat novodobou Odysseou. V časech, kdy může tolik lidí cestovat snadno a bez stresu je putování migrantů přes Saharu, Balkán nebo Středozemní moře – pěšky, v podpalubí dřevěných rybářských lodí, na korbách terénních aut – skoro tak barvitě jako cesty klasických hrdinů Odyssea a Aenea. Neraď bych ten příměr přeháněl, ale některé paralely nelze přehlédnout. Tak jako dávní rekové, kteří prchali před konfliktem na Blízkém východě a plavili se přes Egejské moře, jsou ke stejným krokům nuceni i dnešní uprchlíci. Novodobými sirénami jsou pašeráci, bez skrupulí lživě slibující bezpečnou cestu, a namísto Kyklopů se jim staví do cesty neurvalé pohraniční stráž. Tři tisíce let poté, co jejich antičtí předchůdci dali

vzniknout klasickým legendám evropského kontinentu, píší dnešní poutníci nový příběh, který Evropu tak či onak ovlivní v příštích letech.

Tato kniha vypráví o tom, kdo tito poutníci vlastně jsou. Je o tom, proč přicházejí další a další, a jak to dělají. Je o pašerácích, kteří jim po cestě pomáhají, a o pobřežní stráž, která je na opačné straně moře zachraňuje. O dobrovolnících, kteří je krmí, o hoteliérech, kteří jim poskytují ubytování, o pohraničních kontrolách, které se jim snaží zabránit ve vstupu do své země. A o politicích, kteří od nich odvracejí pohled.

Na základě rozhovorů a setkání s lidmi v sedmnácti zemích tří kontinentů vypráví příběhy jak z cesty přes Středozemní moře, tak z přechodu končin, které pracovníci humanitárních organizací nazývají „druhé libyjské moře“, moře, jímž je Sahara – a popisuje i následnou cestu vzhůru Evropou. Přináší svědectví z úkrytů berberských pašeráků a ze sicilských přístavů; z železnic v západní Evropě a balkánských stezek pro pěší. Průběžně přitom kritizuje způsob, jakým se Evropa k této krizi postavila, a nabízí argumenty pro lepší řešení. Migrační krize nás bude v té či oné formě zasahovat i v nadcházejících letech; tato kniha má za úkol vyličit události roku 2015, roku, kdy dosáhla dosud neslýchaných rozměrů, a shrnout, jak bychom se z nich mohli poučit.

Svým způsobem je i mou osobní výpověď: na přelomu let 2014 a 2015, než se migrace stala evropským tématem roku, mě šéfredaktor ustanovil prvním korespondentem deníku *Guardian*, který se měl věnovat výhradně migraci. Tehdy jsme to ještě netušili, ale tato nová role mi umožnila poznat migrační krizi do větší šířky a hloubky než většině lidí. Moje práce přinášela řadu absurdních výhod. Během jednoho ne-

zapomenutelného týdne jsem se dostal ze saharské pouště až doprostřed Středoziemního moře a pak dál k maďarským hranicím. V průběhu jiného jsem překročil devět hranic, zatímco téměř 1300 lidí utonulo při pokusu překonat jednu jedinou. Kromě celé řady jiných příběhů tedy v této knize najdete i příležitostný popis mých vlastních nepředvídaných cest, které jsem podnikl při sledování trasy jiných.

Především je ale *Nová Odysea* příběhem někoho úplně jiného: Syřana jménem Hášim aš-Šaukí. Každá druhá kapitola (nebo tak nějak) se věnuje Hášimově hledání bezpečného útočiště. Jeho hluboce osobní příběh se prolíná s širším pohledem na celou krizi, díky čemuž můžeme oscilovat mezi cestou jedince a cestou, kterou se ubírá celý kontinent. Proč se věnuji právě Hášimovi? Není to bojovník za svobodu ani žádný superhrdina. Hášim je obyčejný Syřan. Ale právě proto chci mluvit právě o něm. Je to příběh obyčejného člověka, v jehož situaci se může kdykoli ocitnout kdokoli z nás.

— — —

Když se dnes umazaný cizími zvratky třese zimou, zažívá Hášim jen další z mnoha nedůstojných situací, kterými si během své tříleté odysey prošel. Je to podsaditý čtyřicátník s milým úsměvem, ale šedivější vlasy mu přidávají na věku. Svůj domov v Damašku opustil v roce 2012 a jediné, co z jeho domu zůstalo, je klíč, který nosí v kapse. Zbytek vyhodila syrská armáda do vzduchu.

Myslí na svoje děti – Usamu, Muhammada a Miláda – daleko v Egyptě. Tuhle cestu podniká proto, aby ji nemusely podniknout ony. Aby se mohl se svými syny a jejich matkou Hijám znovu shledat legální cestou, pokud se mu podaří dostat se na druhou stranu – a posléze do Švédska.

Jeho země je zničená a Hášimovy naděje a sny vzaly za své spolu s ní. Ale pro svoje děti je ochotný umřít. „Riskuji život pro něco většího, pro větší cíle, než jsou ty moje,“ řekne mi při loučení. „Jestli to nevyjde, bude to jen a jen moje prohra. Ale když tohle riziko podstoupím, třeba se mi podaří splnit sen třem dětem: mým dětem – a možná i mým vnoučatům.“

Myslí hlavně na Usamu, nejstaršího syna. Dnes, 15. dubna 2015, má Usama narozeniny. Jeho čtrnáctý rok započal hned ráno, kdy se mu otec s pláčem omluvil, že musí odejít, a pak se oba rozloučili s vědomím, že už se nemusí víckrát setkat.